

DEÜ HUKUK FAKÜLTESİ

2025-2026 Öğretim Yılı Açılış Dersi

Prof. Dr. Mine AKKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı

Medenî Usûl Hukuku Açısından Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerine Genel Bakış

Sayın Dekanım, Dekan Yardımcılarım,

Değerli Hocalarım,

Hukuk Fakültemizin Sevgili Birinci Sınıf Öğrencileri, Öğrenci Arkadaşlarım,

Fakültemizin bu seneki açılış dersine hepiniz hoş geldiniz.

Bugün, hukuk eğitiminizin temel taşlarından biri olan “Medenî Usûl Hukuku”na giriş niteliğinde bir dersle öğretim yılına başlıyoruz. Bu dersin başlığı, “Medenî Usûl Hukuku Açısından Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerine Genel Bakış” olarak seçilmiştir. Hukuk, hayatımızın her alanında mevcuttur. Bugünkü açılış dersimizde, “kişilerin günlük hayatındaki sorunlarını çözmek için hukuk nasıl çalışır” sorusuna özel hukuk açısından ayrıntıya girmeden genel bir bakış açısıyla ve çok kısa bir şekilde cevap vereceğiz.

Bu dersin amacı, bazı temel kavramları açıklayarak uyuşmazlıkların nasıl çözümlendiğini medenî usûl hukuku açısından ele almak olacaktır. Bu çerçevede, öncelikle temel kavramları tanımlayacağız, ardından uyuşmazlık çözüm yöntemlerine genel olarak değineceğiz.

I. Temel Kavramlar: Hak, Hukuk, Özel Hukuk-Kamu Hukuku Ayrımı, Anlaşmazlık, Uyuşmazlık ve Medenî Usûl Hukuku

Hukuk eğitimi, soyut hukuk kuralları ile somut olaylar (vakıalar) arasında bağlantı kurmayı gerektirmektedir. Bu nedenle dersimize temel kavramları açıklayarak başlayacağız. Bu kavramlar, hukukun yapı taşları olup medenî usûl hukuku gibi prosedür düzenleyen alanların anlaşılması için vazgeçilmezdir.

- *Hak*: Hukuk literatüründe hak, “gerçek ve tüzel kişilerin sahip olduğu, hukuk düzenince korunan menfaat veya onlara tanınan yetkidir”. Örneğin, mülkiyet hakkı (mutlak hak) veya bir sözleşmeden doğan alacak hakkı (nispi hak) gibi. Haklar, maddî hukuk kuralları tarafından tanınmakta ve bu hakların ihlâli veya ihlâl tehlikesi

durumunda korunmaktadır; bunlar olmadan toplumda adalet sağlanamaz. Hak, sadece bir “sahip olma” durumunu anlatmamakta, aynı zamanda bu hakkın ihlâl edildiğinde talep edilebilir olması anlamına da gelmektedir.

Hiçbir hukuk düzeninde sadece hakların düzenlenmesiyle yetinilmemiştir. Hakların maddî hukuk tarafından belirlenmiş olması yeterli değildir, bunların ihlâlî söz konusu olduğunda da korunması gerekir; aksi takdirde, subjektif hakların tanınmasının bir anlamı da olmayacaktır. Hukuk devleti, hakların ihlâlî hâlinde korunmasını, hak sahibine teslimini veya tespitini de düzenlemelidir.

- *Hukuk*: Hukuk, “toplum düzenini sağlamak üzere Devlet tarafından konulan, yaptırıma bağlanmış kurallar bütünüdür”. Başka bir tanımıyla hukuk, “insanların birbirleriyle veya oluşturdukları topluluklarla ilişkisini düzenleyen ve yaptırımı olan kurallar bütünüdür”.

Hukuk, objektif hukuk (kurallar sistemi) ve subjektif hukuk (bireysel haklar) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Objektif hukuk, genel ve soyut normlardan oluşurken (örneğin Türk Medenî Kanunu), subjektif hukuk bireysel hakları ifade eder. Hukuk, sadece yasaklayıcı değil, aynı zamanda düzenleyici ve koruyucudur.

- *Özel Hukuk-Kamu Hukuku Ayrımı*:
- *Özel Hukuk*: Özel hukuk, kamusal olmayan alana ilişkin olarak, gerçek veya tüzel kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk alanıdır. Devlet, bu ilişkilerde genellikle taraf değildir, düzenleyici veya denetleyici konumda bulunmaktadır. Amaç, kişilerin hak ve yükümlülüklerini eşitlik temelinde korumaktır. Kural olarak özel hukuk alanı, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edeceği alandır ve emredici hükümler azınlıkta olup taraflar kanundaki düzenlemelerin aksine sözleşme yapabilirler. Özel hukuk alanındaki hukuk dallarında uyuşmazlıklar genellikle medenî usûl hukukunda düzenlenen uyuşmazlık çözüm yöntemleriyle çözülmektedir.

Örnekler:

Medenî Hukuk: Aile hukuku (evlenme, boşanma), miras hukuku, eşya hukuku, tüketici hukuku, fikrî mülkiyet hakları gibi. Örneğin, bir evin satışı için yapılan satış sözleşmesi özel hukuka tâbidir (taşınmaz satış sözleşmesi).

Ticaret Hukuku: Şirketler arasında bir ticarî mal alım-satım sözleşmesi veya bir anonim şirketin ya da limited şirketin kurulması gibi.

Borçlar Hukuku: Bir gerçek kişinin diğerine borç para vermesi (ödünç sözleşmesi), bir evin kiraya verilmesi (kira sözleşmesi) gibi.

İş Hukuku: İşçi ile işveren arasında akdedilen iş sözleşmesi gibi.

- *Kamu Hukuku*: Kamu hukuku, Devlet ile gerçek kişiler veya Devlet ile diğer kamu tüzel kişileri arasındaki ilişkileri düzenler. Kamu hukuku, kamusal alana ilişkin olup Devletin üstünlüğü, kamu düzeni ve kamu yararı önceliklidir. Kamu hukuku

alanındaki kurallar genellikle emredici niteliktedir, yani tarafların iradesiyle değiştirilemez, aksine sözleşme yapılamaz. Uyuşmazlıklar, ceza yargısı (ceza usûl hukuku), idarî yargı veya Anayasa yargısı gibi yollarla çözülmektedir.

Örnekler:

Anayasa Hukuku: Devletin yapısını, organlarını, temel hak ve özgürlükleri düzenlemektedir.

İdare ve vergi hukuku: Bir belediyenin imar planı yapması veya bir vatandaşın vergi cezasına itiraz etmesi gibi.

Ceza Hukuku: Konusunu Ceza Kanunu'nda suç teşkil eden fiiller oluşturur. Bir kişinin hırsızlık yapması ve Devlet tarafından cezalandırılması gibi.

Uluslararası Hukuk: Devletler arasındaki anlaşmalar, örneğin bir ticaret anlaşması veya uluslararası örgütler.

- *Anlaşmazlık ve Uyuşmazlık*: Anlaşmazlık, “iki veya daha fazla taraf arasındaki görüş ayrılığı veya çatışma” anlamına gelmektedir; bu, günlük hayatta basit bir tartışma da olabilir. Uyuşmazlık ise daha hukukî bir terimdir ve “karşılıklı hak iddialarının çakışması sonucu ortaya çıkan, dış âleme yansımış, karşı tarafın haberdar olduğu ve hukukten çözüm gerektiren ihtilafları” anlatır. Örneğin, iki kişi arasında bir sözleşmenin ifası (bedelin ödenmesi veya malın teslim edilmesi) konusunda çıkan uyuşmazlık, mahkeme yoluyla çözülebilir. Uyuşmazlık, hukukun devreye girdiği noktadır; çünkü hakların çatışması, Devletin müdahalesini gerektirmektedir. Kişilerin haklarını zorla almaları kural olarak yasaktır.
- *Medenî Usûl Hukuku*: Medenî usûl hukuku özel hukuktan doğan uyuşmazlıkları çözmek için bize bir yol haritası sunmaktadır, çözüm yolundaki adımları belirlemekte ve süreci düzenlemektedir. 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) temel kaynağımızdır. Medenî usûl hukuku, maddî hukukun (örneğin medenî hukuk, aile hukuku, borçlar hukuku) uygulanmasını sağlayan araçtır; yani maddî hukukta düzenlenen hak, somut olayda ihlâl edildiğinde veya ihlâl tehlikesi ortaya çıktığında, bu ihlâlin nasıl ortadan kaldırılacağına yöntemini belirlemektedir. Eğer ihlâl, yargılama yapılarak ortadan kaldırılacaksa “nasıl yargılama yapılacağı”nı HMK düzenlemektedir (dava açarak - mahkeme yoluyla uyuşmazlık çözümü veya iç tahkim yoluyla uyuşmazlık çözümü). Medenî usûl hukuku, ceza usûlünden/idarî yargılama usûlünden farklı olarak, özel hukuk uyuşmazlıklarını (aile, miras, sözleşme vb.) kapsamına alır ve amaçları genel olarak, sübjektif hakların gerçekleşmesini ve objektif hukukun uygulanmasını sağlamak, maddî hukuka göre haklı tarafı belirleyerek adaleti gerçekleştirmek, hukukî barışı temin etmektir.

Medenî usûl hukuku, uyuşmazlık çözüm yöntemlerini ve bu konuda en klasik çözüm yöntemi olan mahkemelerin işleyişi ile mahkeme ve taraflar arasındaki ilişkiyi düzenleyen

hukuk dalıdır. Medenî usûl hukuku, hukuk mahkemeleri önünde, özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların yargılmasıyla ilgili, yazılı veya yazılı olmayan tüm kuralları kapsamaktadır.

Uyuşmazlıkların, kanunla belirlenmiş olan şekil ve usûllere uygun olarak çözülmesi, öncelikle taraflara eşit davranılmasını mümkün kılmakta ve adil bir yargılama sonunda gerçeğin tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında önceden belirlenmiş kurallara uygun olarak uyuşmazlığın çözümü toplumun yargıya inancını kuvvetlendirmekte, keyfiliğin de önüne geçmektedir. Şekil kuralları hâkimin keyfi davranışlarını önleyen, taraflara eşit ve tarafsız davranılmasını sağlayan kurallardır.

Yukarıda kısaca açıkladığımız bu kavramlar, uyuşmazlık çözümünün temelini oluşturur. Hak olmadan uyuşmazlık doğmaz; hukuk olmadan çözüm sağlanamaz; medenî usûl hukuku ise uyuşmazlıkların çözüm sürecini yapılandırmaktadır.

II. Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerine Genel Bakış: Medenî Usûl Hukuku Perspektifi

Uyuşmazlıkların çözümü, hukukun en dinamik alanıdır. Medenî usûl hukuku açısından bakıldığında, bu yöntemler yargısal ve alternatif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, yargısal yolu temel almaktadır; alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri de giderek günümüzde önem kazanmaktadır.

A. Yargılama Yapılarak Uyuşmazlıkların Çözümü

1. Mahkemeye Başvuru

Medenî usûl hukuku, en klasik çözüm yöntemini esas olarak öncelikle uyuşmazlıkların mahkemelerde çözümlenmesini düzenler. İlk derece mahkemesinde bir davanın temel aşamaları sırasıyla dilekçeler aşaması- ön inceleme- tahkikat- sözlü yargılama ve hüküm aşamalarıdır. İlk derece mahkemesi, maddî hukuka göre haklılığı tespit ederek gereken kararı verir ve buna “hüküm” denilmektedir. Hüküm verildikten sonra tarafların başvurması üzerine, kanun yolu aşamasına geçilir. Kanun yolu aşaması ise hukukumuzda iki derecedir. Hüküm, istinaf kanun yolunda ve sonrasında koşullar gerçekleşmişse temyiz kanun yolunda usûl ve esas bakımından denetlenmektedir.

2. Tahkim Yolunun Tercih Edilmesi

Tahkim yolunda, taraflar, uyuşmazlığın çözümünü hakemlere bırakmaktadır. Özellikle uluslararası ticarî sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda tahkim yolu yaygın şekilde kullanılmaktadır. Hakem kararı bağlayıcıdır ve mahkeme kararı gibi icra edilebilir. İç tahkim ve milletlerarası tahkim usûlü şeklinde hukukumuzda iki ayrı yol bulunmaktadır. Bu kapsamda, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 407. maddesi ve devamı hükümleri, yabancılık unsuru içermeyen ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanırken 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu, yabancılık unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu Kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanmaktadır.

Ayrıca bazı uyuşmazlıklar bakımından tahkim yoluyla uyuşmazlık çözümü zorunludur. Örneğin, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 68. maddesine göre, tarafların İcra ve İflâs Kanunu'ndaki hakları saklı kalmak kaydıyla değeri her yıl belirlenen belli bir parasal sınırın altında bulunan tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda "tüketici hakem heyetleri"ne başvuru zorunlu olarak düzenlenmiştir.

B. Yargılama Yapılmaksızın Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri

1. Tarafların Anlaşması (Müzakere/Sulh)

Aralarında uyuşmazlık çıkan taraflar, doğrudan veya avukatları aracılığıyla görüşerek anlaşmaya çalışabilir. Tarafların kendi aralarında anlaşmasını sağlamak üzere mahkeme sürecinde de teşvik edilmeleri söz konusudur (HMK m. 137 vd.). Bu çerçevede, tarafların anlaşması, mahkeme dışı sulh ve mahkeme içi sulh olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şayet dava açılmışsa "sulh" ile dava sona ermektedir ve bu durum mahkemenin hüküm vermeksizin tarafların sulh işlemiyle davanın da sona ermesine yol açmaktadır (HMK m. 313).

2. Avukatların Uzlaşma Sağlama Yetkisi (Avukatlık Kanunu m. 35/A)

Avukatlar dava açılmadan veya dava açılmış olup da henüz duruşma başlamadan önce kendilerine intikal eden iş ve davalarda, tarafların kendi iradeleriyle istem sonucu elde edebilecekleri konulara inhisar etmek kaydıyla müvekkilleriyle birlikte karşı tarafı uzlaşmaya davet edebilirler. Karşı taraf bu davete icabet eder ve uzlaşma sağlanırsa, uzlaşma konusunu, yerini, tarihini, karşılıklı yerine getirmeleri gereken hususları içeren tutanak, avukatlar ile müvekkilleri tarafından birlikte imza altına alınır. Bu tutanaklar, İcra ve İflâs Kanunu'nun 38. maddesi anlamında ilâm niteliğindedir.

3. Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlıkların Çözümü

Bu uyuşmazlık çözüm yönteminde, taraflar, tarafsız ve bağımsız bir arabulucu önünde, uyuşmazlık konusunu oluşturan noktaları tartışarak/müzakere ederek kendi iradeleriyle uyuşmazlığı çözmeye çalışırlar. 2012 yılında kabul edilen 6325 sayılı "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu" çerçevesinde arabuluculuk süreci yürütülmektedir. Arabulucuya başvurudan sonra başlayan süreç, hazırlık- başlangıç- inceleme- müzakere- sonuç aşamalarından oluşmaktadır. Arabulucu; yargılama yapmaz, karar vermez, niteliği gereği yargısal bir yetkinin kullanımı olarak sadece hâkim tarafından yapılabilecek işlemler arabulucu tarafından yapılamaz, taraflara bir çözümü empoze edemez, sadece tarafların arabuluculuk sürecinde bir araya gelmelerine, görüşmelerine ve iletişim kurmalarına yardımcı olur. Ancak tarafların çözüm üretemediklerinin ortaya çıkması durumunda çözüm önerebilirse de, bu çözümü kabul edip etmemek yine de tarafların ihtiyarındadır. Arabuluculuk, "ihtiyarî arabuluculuk" ve "dava şartı arabuluculuk" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Burada uygulanan prosedür (bazı farklarla beraber) aynı olmakla birlikte, aradaki en önemli fark iş, ticarî, tüketici uyuşmazlıkları, kira sözleşmelerinden kaynaklanan, ortaklığın giderilmesi gibi uyuşmazlıklarda dava açmadan önce arabulucuya başvurunun zorunlu olmasıdır. Diğer uyuşmazlıklarda arabulucuya başvurmak tarafların iradelerine bırakılmıştır (iradilik ilkesi,

gönüllülük esası). Arabuluculuk yoluyla çözümün avantajı, sürecin hızlı, esnek, gizli olması ve genellikle daha ucuz olmasıdır. Bu kapsamda taraflar arasındaki ilişkiler de daha az zarar görmektedir. Bu çözüm yolu mahkemelerin iş yükünü de azaltmaktadır.

Sonuç olarak, yargılama yapılarak çözüm ile yargılama yapılmadan çözüm arasındaki en temel fark, karar verme yetkisinin üçüncü kişiye bırakılması veya tarafların kendi iradelerine bırakılmasındadır.

Sevgili öğrencilerimiz, bu genel bakışta gördüğümüz gibi, medenî usûl hukuku, özel hukuka ilişkin olarak uyuşmazlık çözümünün omurgasıdır. Hak ve hukuk kavramları olmadan uyuşmazlık doğmaz, uyuşmazlıklar ise medenî usûl hukukunun uygulanmasıyla çözümlenmektedir.

Teşekkür eder, herkese başarılı ve verimli bir akademik yıl dilerim.